

ИНТЕЛЕКТУАЛНА ОМЕТЕНОСТ: КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА И СИНТЕЗА НОВИЈИХ ИСТРАЖИВАЧКИХ ПОСТУПАКА-ИСКУСТВА ИЗ НАШЕ СРЕДИНЕ ¹

Драгана Маћешкић-Пећковић, Јасмина Ковачевић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Уводни ставови аутора истраживања базирају се на теоријском разматрању значаја испитиваног проблема за практично дефинисање праваца будуће емпијске концепције специјалне едукације и рехабилитације као и анализе тренда крећања интересовања различитих аутора за испитивани проблем. Дескриптивне студије овог типа приказане су у односу на дефинисани проблем, примењени инструментиаријум процене истраживачког проблема, узорак на коме је истраживање изведено као и у односу на кључне резултате и финалне правце закључних разматрања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: лака интелектуална ометеност, когниција, понашање, шрејман

УВОД

Концептуални оквири

Рад представља сегмент ширег истраживачког пројекта чији је фокус на истраживањима интелектуалне ометености у нашој средини у претходне три године са акцентом на лаку интелектуалну ометеност и нове стратегије у дефинисању могућих облика и модела едукације и третмана сазнајних сметњи ове популације деце.

---

¹ Рад је реализован у оквиру пројекта "Креирање протокола за процену едукативних потенцијала деце са сметњама у развоју као критеријума за израду индивидуалних образовних програма (број 179025) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

У односу на постављену концепцију рада може се указати на основне резултате посматране кроз параметре дескриптивне анализе проблема лаке интелектуалне ометености, календарског узраста до 13 година старости, а школског узраста до 6. разреда, основних школа у Београду током трогодишњег периода (2007. година, 2008 година и 2010. година).

Циљ

Основне детерминанте истраживања обухватају поступак квалитативне и дескриптивне анализе студија значајних за дефинисање проблема лаке интелектуалне ометености у светлу новијих истраживачких поступака и процедура нашег срединског окружења.

Метод

У дефинисању ове прегледне студије примењен је метод компаративне анализе и синтезе различитих истраживачких поступака усмерених ка дефинисању основних концептуалних оквира лаке интелектуалне ометености дескриптивног типа. Истраживачки проблем сагледан је кроз одабрана истраживања изведена током 2007., 2008. и 2010. године у области специјалне едукације и рехабилитације као и сродним научним областима и подручјима.

РЕЗУЛТАТИ

Теоријски ставови-дескриптивна анализа и синтеза

Малобројна истраживања новијег датума у нашој средини на тему интелектуалне ометености групишу се око развојних когнитивних, моторних и бихејвиоралних сметњи и поремећаја, узраста од 8 до 13 година. Тако се указује на однос примењених облика и модела третмана и квалитета неуропсихичког развоја деце са лаком интелектуалном ометеношћу у наведеним доменима развоја. У истраживачком моделу дизајнираном за децу од ИИ до В разреда основних школа у Београду примењена је стандардна процедура неуропсихолошког и дефектолошко-дијагностичког спектра инструмената којима је извршена процена пажње, моторних, когнитивних и бихејвиоралних специфичности развоја код 124 испитаника са лаком интелектуалном ометеношћу.

Дијагностички инструментаријум обухватио је клиничке развојне скале батерије Лурија-Небраска за децу за процену визуелно-просторних, моторних и сазнајних компоненти когнитивног постигнућа (LNNB-C, Golden, 1983), затим Trial-Making Test пажње (TMT test, Reitan, 1971), тест процене моторике штапићима (Stick test, Butters & Barton, 1970) и Conners скала процене понашања за наставнике (K. Conners, 1969). Процењени аспекти развоја испитане деце доведени су у везу и испитани у односу на примењени модел третмана, уз контролу одговарајућих услова истраживања који су могли утицати на испитивано постигнуће деце у узорку.

Указано је на статистички значајну корелацију између примењених облика реедукације психомоторике и подизања квалитета развијености испитаних неуропсихичких функција и способности деце са лаком интелектуалном ометеношћу третиране овом методом као и обрнуто (Маћешић-Петровић, 2007).

Новија истраживања у области третмана деце са лаком интелектуалном ометеношћу указују на значајну повезаност адаптивних вештина и наставе математике. Адаптивно понашање као један од дефинишућих параметара интелектуалне ометености такође је један од аспеката развоја у коме се преплићу све способности и карактеристике једне личности формирајући сет вештина битних за социокултурно и академско постигнуће индивидуе (Глигоровић, Буха-Ђуровић, 2011).

Овим истраживањем обухваћен је узорак од 90 испитаника са лаком интелектуалном ометеношћу, узраста од 10 до 13,11 година, оба пола, основних школа у Београду. Анализом документације педагошко-психолошке службе прикупљени су подаци о узрасту, интелектуалним способностима и успеху у настави математике. Подаци о адаптивним вештинама добијени су применом првог дела AAMP скале адаптивног функционисања - AAMR Adaptive Behaviour Scale-School, Second Edition, 1993).

Резултатима овог истраживања утврђено је да су домени адаптивног понашања као што су говорно-језички развој, бројеви и време, предпрофесионалне и професионалне активности, самоусмеравање и одговорност код деце са лаком интелектуалном ометеношћу значајни чиниоци постигнућа у настави математике. Адаптивне вештине се нису показале као значајан параметар успешности у настави математике у доменима самосталног функционисања, физичког развоја, економске активности и социјализације (Глигоровић, Буха-Ђуровић, 2011).

Други аутори истраживања интелектуалне ометености упућују на значај других релевантних развојних детерминанти когнитивног и социјалног функционисања ове деце. Истраживања на тему односа егзеку-

тивних функција и социјалног функционисања деце са интелектуалном ометеношћу представљају значајан допринос укупног расветљавања проблема развоја и интелектуалне ометености. У овом раду приказани су резултати испитивања различитих аспеката егзекутивних функција и понашања деце са лако интелектуалном ометеношћу. Истраживачким поступком обухваћен је узорак од 100 испитаника, оба пола, узраста од 10 до 13 година старости, а примењен је метод стандардне процедуре неуропсихолошке и дефектолошке дијагностике ових особа.

Циљано су процењивани аспекти социјалних вештина, ситуационо-специфичних и контекстуално-зависних, као научених, социјално прихватљивих образаца понашања који омогућују самосталност и социјалну прихваћеност. Управо ови кључни појмови у дефинисању понашања централни су локус око кога се фокусирају стратегије проучавања основе формирања осећања пријатељства и успешне когнитивне и социјалне интеракције у егзистенцијалном функционисању и окружењу испитане деце.

Када су у питању особе са лако интелектуалном ометеношћу, лошије социјалне вештине праћене су различитим бихејвиоралним тешкоћама, а особе које поседују социјалне вештине околина доживљава као социјално компетентну. Егзекутивне функције, према овом аутору представљају сет међусобно повезаних, комплексних способности које су одговорне за сврсисходно, циљано усмерено понашање, а тешкоће у домену егзекутивних функција повећавају ризик за испољавање проблема социјалног функционисања па аутор у томе види везу између егзекутивних функција и понашања индивидуа са интелектуалном ометеношћу (Буха-Ђуровић, 2010).

Методологија истраживачког поступка односила се на дијагностички инструментаријум као и примењени статистички поступак. Социјално функционисање испитано је деловима ААМР скале адаптивног понашања (AAMR Adaptive Behavior Scale-School, Second Edition, Lambert et al., 1993). Егзекутивне функције испитане су Висконсин тестом сортирања карата (WCST, Heaton et. al, 1993), Тестом маркирања трага, Б форма (TMT test, Reitan, 1971), Strup тестом (Gerstadt, 1994), Acadia тестом, тестом „двадесет питања“ (Levin et al., 1991) и тестом Лондонске куле (Culbertson & Zillmer, 2005). У обради резултата примењен је коефицијент корелације - Pearsonov „r“ коефицијент.

Повезаност социјалних вештина са појединим аспектима когнитивног функционисања (когнитивна флексибилност, способност планирања, радна меморија и инхибиторна контрола) статистички је значајна ($p=0.05$). Повезаност проблема у понашању са постигнућем на тестови-

ма који процењују наведене когнитивне аспекте такође је статистички значајна ($p=0.05$). Овим истраживањем утврђено је да код деце са лаком интелектуалном ометеношћу боље социјално функционисање подразумева развијеније социјалне вештине и одсуство изражених бихејвиоралних проблема као и развијеније стратегије и способности решавања проблема и инхибиторне контроле. Резултатима је такође указано на приступ третману базираног на:

- постављању циља,
- свести о сопственим слабостима и снагама,
- организацији планирања,
- флексибилности употребе стратегија,
- надгледању и обнављању (Буха-Ђуровић, 2010).

Када је у питању лака интелектуална ометеност са аспекта когнитивне и бихејвиоралне специфичности, другим сличним истраживањем испитане су ове карактеристике у условима стандардне ситуације едукације ове деце. Студија је обухватила 124 испитаника са лаком интелектуалном ометеношћу, оба пола, узраста од 8 до 13.5 година, основних школа у Београду (од II до V разреда). За процену релеватних аспеката сазнајног функционисања деце у узорку примењена је Лурија Небраска батерија за децу (LNNB-C, Golden, 1987), а понашање у условима едукације испитано је Конерс скалом процене понашања (K.Conners, 1969). Процењене области понашања обухватиле су понашање у учионици, партиципацију са вршњацима (вршњачке односе) и однос према ауторитету.

У зависности од разлика у когнитивном и интелектуалном функционисању указано је на присуство статистички значајних разлика у погледу испитаних неуропсихичких функција и способности као и у погледу бихејвиоралних специфичности које су интерпретиране и дискутоване у контексту савремених теоријских приступа проблемима двојне (дуалне) дијагнозе и АДХД синдрома.

У финалним разматрањима истиче се значај примене мултимодално оријентисаног приступа који укључује:

- бихејвиоралне интервенције,
- фармакотерапију,
- тимски рад (професионалаца и непрофесионалаца),
- мултимодални третман (комбинација терапијских приступа),
- комплементарни третман (едукација и психосоцијалне интервенције),
- индивидуални третман базиран на ИЕП и ИТП (индивидуални едукативни и тренинг планови) (Маћешкић-Петровић, Ђурић-Здравковић, 2010).

Компаративном синтезом података других аутора у овој области ука-зано је на сличне студије неких бихејвиоралних проблема деце са лаком интелектуалном ометеношћу (Ђурић-Здравковић, Јапунца-Милисављевић, 2009). Према наводима аутора ове студије, бихејвиоралне проблеме карактерише понављано и трајно присуство антисоцијалног, агресивног и изазивачког понашања. Као најпознатије и најчешће коришћене дијагностичке класификације разнородних манифестација бихејвиоралних сметњи код деце и адолесцената са интелектуалном ометеношћу, према наводима ових аутора истичу се DSM-IV, УНО и Achenbach-ови емпиријски изведени бихејвиорални модели проблема у понашању.

Указано је на тешкоће у класификовању симптома јер су емоционалане сметње и бихејвиорални проблеми често прикривени развојним променама и интелектуалном дисторзијом ове популације деце. Наиме, успорени и отежани процеси сазревања утичу на формирање специфичне симптоматологије што отежава препознавање и правовремену интервенцију, истичу аутори, а ми указујемо и на отежано укључивање и интересовање професионалаца за ову област, како у нашем тако и иностраном окружењу (Маћешић-Петровић, Жигић, 2009).

Као узрок овим појавама у испитиваној популацији у домаћим истраживањима наводе се снижене сазнајне способности и неадекватно социјално окружење деце са интелектуалном ометеношћу. У иностраним истраживањима указује се на бихејвиоралне проблеме као изазване немогућношћу да спољашње мотивисана понашања постану самодетерминисана, односно унутрашње мотивисана понашања, што је последица деловања срединских чинилаца који онемогућавају задовољење основних психолошких потреба (Ђурић-Здравковић, Јапунца-Милисављевић, 2009).

У најчешће узрочнике насталих проблема убрајају се биолошки и развојни фактори ризика као што су дефицит пажње, тешкоће учења, развојне сметње говора, затим породични чиниоци (брачни проблем, депресија исл.), неадекватно родитељство и школски ризико фактори.

Као најчешћи бихејвиорални проблеми деце са лаком интелектуалном ометеношћу узраста од 8 до 12 година у овом истраживању наводе се бес, субмисивност и послушност, склоност ка тучама, лажима (у преко 50% испитаног узорка), а склоност ка крађама уочена је у 9% узорка.

Примењени инструментаријум у овом истраживању односио се на Упитник снага и тешкоћа (Goodman, 1998) који је примењивао дефектолог и који је указивао на преглед бихејвиоралних проблема деце на узрасту од 4 до 16 година старости. Резултатима истраживања укаzano

је на значајан правац конципирања превенције бихејвиоралних проблема:

- постоје фактори који могу да се препознају и уоче,
- постоје фактори ризика који могу да се умање или елиминишу,
- постоје фактори на које се може деловати ојачавањем заштитних чинилаца који утичу на развијање отпорности личности (Ђурић-Здравковић, Јапунца-Милисављевић, 2009).

ЗАКЉУЧАК

О стратегијама едукације и рехабилитације

Имајући у виду све анализиране релевантне аспекте одабраних истраживања издвајамо за потребе закључних разматрања истраживачки корпус чији је фокус на стратегијама третмана, специфично фокусираним на едукацију деце са сметњама развоја. У том контексту сагледана развојна ометеност, иницијално је базирана на квалитету ране интервенције који у садејству са индивидуалним особеностима детета олакшава избор медијума за учење, израду индивидуалног образовног и тренинг плана што је основа укључивања детета у ситуацију едукације са децом типичне популације и инклузију детета у друштво вршњака и ширу социјалну средину (Вучинић, Ешкировић, 2007).

У радовима наших аутора о педагошком приступу рехабилитацији у овој области такође је указано на значај примене нових модела и стратегија наставе који се базирају на индивидуалним особеностима сваког појединог детета у инклузивним условима едукације (пројектна, егземпларна настава и сл.). Такође је указано на значај пласирања наставних садржаја компјутерским технологијама и компјутерским софтверским решењима дизајнираним мултидисциплинарном сарадњом стручњака различитих профила којима се настава у инклузивним условима несметано прилагођава деци са развојним сметњама као и деци типичне популације (Ковачевић, 2009).

Индикатори значаја употребе компјутерске технологије у едукативне и рехабилитационе сврхе дефинисани су њиховим значајем:

- омогућавање особама са развојним сметњама побољшање функција које није могуће увек постићи другим начинима и/или традиционалним методама
- омогућавање приступа партиципацији у програмима, садржајима или активностима који другачије не би били доступни особама са развојним сметњама

- повећање могућности понављања, утврђивања, практичног вежбања и комплетирања задатака које није могуће покушати обавити рутинским путем и техникама
- омогућавање овим особама да се концентришу на учење различитих садржаја или обављање истраживачких задатака, а не само развијење механичких вештина како се најчешће мисли у вези са употребом ове технологије
- омогућавање већег приступа различитим информацијама
- подржавање типичних образаца интеракције са вршњацима и одраслима из ширег окружења
- подржавање учешћа у рестриктивном школском и ситуационом окружењу као основе инклузије (Kelker, 1997 према Маћешић-Петровић, Јапунца-Милисављевић, 2008).

ЛИТЕРАТУРА

1. Буха-Ђуровић, Н. (2010). Повезаност егзекутивних функција и социјалног понашања код деце са лаком интелектуалном ометеношћу. У Ј. Ковачевић & В. Вучинић (Ур.), *Смењње и њоремењаји: феноменологија, ѡревенција и шпрешман гео II* (стр. 255-273). Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
2. Ђурић-Здравковић, А., Јапунца-Милисављевић, М. (2009). Неки бихејвиорални проблеми деце са лаком интелектуалном ометеношћу. У Д. Радовановић (Ур.), *Испраживања у специјалној педагогији* (стр. 493-505). Београд: Универзитет у Београду Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
3. Falissard, B., Ralston, S.J. (2003). An Overview of Attention Deficit Hyperactivity Disorder Observational Research in Europe. *Developmental psychopathology: Transmission and change*, 12 (2), 23.
4. Gillberg, C. et al. (1992). *European Child and Adolescent Psychiatry*. New York: Hogfre & Huber Publ.
5. Глигоровић, М., Буха-Ђуровић, Н. (2011). Адаптивно понашање и постигнућа у настави математике код деце са ЛИО. *Специјална едукација и рехабилитација*, 10 (1), 3-14.
6. Ковачевић, Ј. (2009). *Деће се њосебним њошребам у редовној основној школи*. Београд: Универзитет у Београду, Учитељски факултет.
7. Маћешић-Петровић, Д., Жигић, В. (2009). Понашање и емоционално функционисање деце са интелектуалном ометеношћу. У У Д. Радовановић (Ур.), *Испраживања у специјалној педагогији* (стр. 505-523). Београд: Универзитет у Београду Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

8. Маћешић-Петровић, Д. , Јапунца-Милисављевић, М. (2008). Модели приступне технологије и могућности инклузије интелектуално ометене деце. У Д. Радовановић (Ур.), *У сусрет инклузији-дилеме у теорији и пракси* (стр. 243-251). Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
9. Маћешић-Петровић, Д., Ђурић-Здравковић, А. (2010). Лака интелектуална ометеност-когнитивне и бихејвиоралне специфичности. У Ј. Ковачевић & В. Вучинић (Ур.), *Смејње и поремећаји: феноменологија, превенција и шрејман део ИИ* (стр. 227-241). Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
10. Маћешић-Петровић, Д. (2007). Рехабилитационе иновације у едукацији деце са лаком менталном ретардацијом. У Д. Радовановић (Ур.), *Нове шенгенције у специјалној едукацији и рехабилитацији* (стр. 287-315). Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
11. Маћешић-Петровић, Д., Лазич, Д., Јапунџа-Милисављевић, М. , Ђурић-Здравковић, А. (2010). Behavioral Disorders and Drug Therapy. *The Open Conference Proceedings Journal*, 109-114. doi: 10.2174/2210289201001010109
12. Вучинић, В., Ешкировић, Б. (2007). Рана интервенција-први корак на путу ка инклузији особа са оштећењем вида. У Д. Радовановић (Ур.), *Нове шенгенције у специјалној едукацији и рехабилитацији* (стр.741-757). Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

**INTELLECTUAL DISABILITIES: COMPARATIVE ANALISYSS AND
SINTHESYS OF NEW RESEARCH PROCEDURES-EMPIRICAL
EXPIRIENCES FROM OUR ENVIRONMENT**

DRAGANA MAĆEŠIĆ-PETROVIĆ, JASMINA KOVAČEVIĆ
Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

The problem of this research project is based on the theoretical explanations of the significance of the problem of practical definitions future empirical strategies and conception of special education and rehabilitation. The paper also duscusse the trend of analises concepts of different authors for the research problem. This type of descriptive studies are ilustrated in comparison of the defined problem, implemented instruments, tested sample of the research project and in comparison of the key findings and final conclusion remarks.

KEY WORDS: mild intellectual disabilities, cognition, behavior.